

کتاب‌های تازه

«زبده تاریخ کرد و کردستان»

○ زبده تاریخ کرد و کردستان

○ تألیف: محمدامین زکی بیگ

○ ترجمه: یدالله روشن اردلان

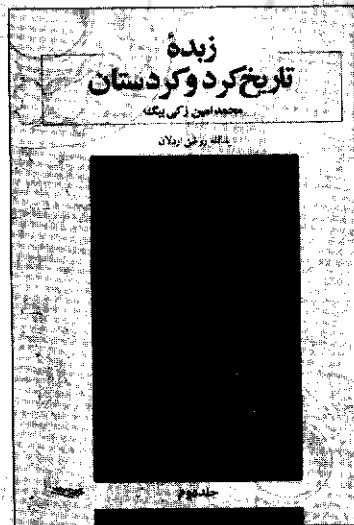
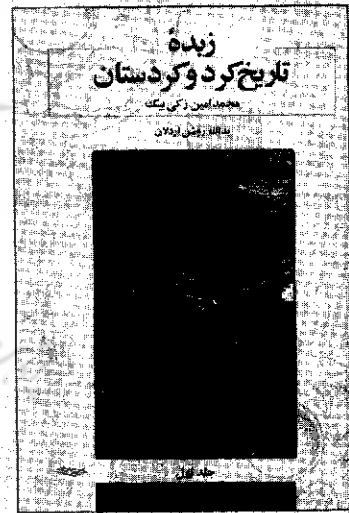
○ ناشر: انتشارات توس، چاپ اول، تیر ۱۳۸۱، ۲ جلد

○ مجتبی خلیفه

مقدمه:

در ارتباط با تاریخ کرد و کردستان تاکنون تحقیقات و آثار کمی منتشر شده که در این بین سهم محققین روسی بیش از بقیه می‌باشد. کتاب زبده تاریخ کرد و کردستان که مترجم کتاب (به عنوان یک محقق)، آن را از جمله «معتبرترین منابع و مأخذ تاریخ کرد و کردستان» می‌داند، با وجود اینکه تحقیقی کلاسیک و مربوط به سال ۱۹۳۱ م است. اما به لحاظ جامعیت مطالب و بهره‌گیری از منابع و مأخذ بی‌شمار و معتبر، در زمره کتب مفید و جامع راجع به تاریخ کردستان قرار می‌گیرد. از جمله ویژگی‌های اساسی این کتاب از یک سو جامعیت مباحث آن است که تقریباً سیر تحولات سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، جغرافیایی، زبان‌شناسی و... قوم کرد در طول تاریخ را دربر گرفته و مهم‌تر اینکه نویسنده سیر تحول تاریخ و فرهنگ قوم کرد را در قالب پیوستگی مدام با تاریخ ایران و سلسله‌های مختلف آن مورد بررسی قرار داده است. به واقع نوعی پیوستگی خاص بین تاریخ قوم کرد و تاریخ ایران در سرتاسر نوشته حاضر یافت می‌شود.

نویسنده کتاب، محمدامین زکی بیگ (۱۲۹۷/۱۳۶۷ ق) دیپلماتی دانشمند و مورخی معروف از مردم سلیمانیه است. وی چندین مرتبه در کشور عراق به مقام وزارت رسیده است. از ویژگی‌های اساسی او آشنایی با زبان‌های عربی، فارسی، ترکی، انگلیسی، آلمانی، فرانسه و روسی علاوه بر زبان مادری خود (کردی) بوده است. او در علم تاریخ و به‌ویژه تاریخ مشرق زمین، تبحر خاصی داشته. از وی آثار بی‌شماری منتشر شده که معروف‌ترین آن‌ها همین کتاب زبده تاریخ

کرد و کردستان می‌باشد که به زبان کردی منتشر شده است. تدوین این کتاب از سوی مؤلف سال‌ها به طول انجامیده و کتاب حاضر در دو جلد تدوین یافته است.

در مجلد اول کتاب، «تاریخ قوم کرد و پراکندگی جغرافیایی این قوم از بدو پیدایی تا روزگار مؤلف» مورد بحث واقع شده و سیر تحولات حادث بر این قوم در طول دوره اسلامی در قالب تاریخ ایران مورد بررسی قرار گرفته است. اینک به معرفی مختصر فصول مختلف مجلد اول کتاب خواهیم پرداخت:

۱. کردستان و مکان نفوذ کرد:

نویسنده در این فصل تصاویر مختلفی را که از جغرافیای تاریخی کردستان در منابع تاریخی و جغرافیایی وجود داشته، ترسیم نموده و آنها را مورد نقد و بررسی قرار داده است. وی معتقد است که پس از جنگ جهانی اول و تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته، تقسیم سیاسی ملت کرد عوض شده، به صورت زیر درآمد:

۱. کرد ایران ۲. کرد عراق ۳. کرد روسیه ۴. کرد ترکیه ۵. کرد سوریه ۶. کرد بلوچستان، هندوستان و افغانستان.

نویسنده پراکندگی جغرافیایی کردهای ایران را چنین می‌نگارد: ولایت لرستان، کرمانشاه، اردلان، مکرری (ساوجبلاغ) نیمه جنوب و جنوب شرقی آذربایجان که تماماً کرد هستند. نیز در منطقه تهران (طایفه پازوکی)، در خراسان (عشایر پچاوند، باوه نور و زعفرانلی)، در همدان (عشایر جوزکان)، در مازندران (عشایر مودانلو)، در فارس (عشایر شبانکاره)، در عراق عجم (عشیره امباربو) در قزوین (عشیره عمرلو) و در کرمان، گیلان، خوزستان و قهستان نیز کرد وجود دارد. نویسنده همچنین قوم لر را نیز اصالتاً کرد ایرانی می‌داند.

۲. منشأ کرد:

نویسنده، بحث اصل و منشأ کرد را مشکل‌ترین مبحث کتاب می‌داند زیرا به عقیده وی کشفیات به دست آمده در منطقه کردستان تا زمان نویسنده اطلاعات چندانی در این زمینه به دست نداده، لذا اظهار نظر قطعی در این رابطه بسیار مشکل است. وی از تحقیقات مینورسکی و اسمیت سود بسیار جسته است. نویسنده همچون دیگر نویسندگانی که بر روی تاریخ کرد کار کرده‌اند معتقد است که اصل و منشأ کرد با دیگر اهالی منطقه زاگرس قدیم نظیر، لولوبی، گوتی، کاسی و... پیوستگی نژادی نزدیکی داشته است. نویسنده منشأ قوم

ماد را با قوم کرد بسیار نزدیک می‌داند.

۳. مختصر احوال تاریخی کرد و کردستان:

نویسنده در این فصل تاریخ قوم کرد و پراکندگی جغرافیایی این قوم را در دوره‌های مختلف تاریخ تا دوره فتوحات سلجوقیان مورد بررسی قرار داده است. مباحثی همچون کردها از ادوار کهن تا دوره ماد، از زمان ماد تا ظهور اسلام و از ظهور اسلام تا دوره فتوحات سلجوقیان، نقش کردها در تحولات دستگاه خلافت، حکومت‌های حمدانی شادای و... در این قسمت تشریح شده است.

۴. کرد در دوره فتوحات ترک تا دوره ایلخانی:

در این فصل نسبتاً مختصر ابتدا اوضاع قوم کرد در عصر سلجوقی مورد بررسی قرار گرفته از جمله مباحثی همچون برخورد کردها با

ردیف جلو، نشسته از چپ: ۱- مرتضی خان اردلان (شجاع لشکر)، ۲- محمدعلی خان اردلان (ضیاءالدیوان)،

۳- سید محمدرضا عشقی، ملقب به «میرزاده عشقی» - شاعر ملی

سلجوقیان هنگام قدرت یابی آنها، تشکیل سلسله‌های کرد همچون روادی تبریز، شبانکاره فارس و... در این قسمت مطرح شده است. نویسنده تابعیت کامل منطقه کردستان در عهد سلجوقی را مربوط به عهدالب ارسلان می‌داند. وی از جمله عوامل مهم تفرقه و نفاق کردها و تشدید آن راه استیلای ترکان سلجوقی بر ایران ذکر می‌کند. در بخش پایانی، وضعیت کرد در دوره خوارزمی و مغول بررسی شده است. نویسنده اقدامات خوارزمشاهیان در منطقه کردستان را سرخستانه و مصیبت‌بار ذکر می‌کند. همچنین هجوم مغول به کردها، مهاجرت‌های اجباری به مناطق سوریه و مصر به همراه داشته است. نویسنده از یک سو به دشمنی کرد و مغول اشاره کرده و از سوی دیگر به حضور قوم کرد در اردوی الحیاتو اشاره کرده است.

۵. کرد تا دوره صفوی:

وضعیت قوم کرد در عهد ترکمانان قره قریونلو آق قویونلو، تیموریان و صفویه از مباحث مطروحه در این فصل می‌باشد، اما دوره صفویه سهم بیشتری از مطالب را به خود اختصاص داده است. نویسنده رفتار شاه اسماعیل صفوی با کردها را همچون آق قویونلوها ظالمانه می‌داند و دلیل آن را مذهب سنت آنها و عدم اعتماد وی به ایشان می‌داند. لذا در دوره صفویه، امارات قدیمی کرد از بین رفته و حکومت قزلباش‌ها، جایگزین آن شد. به عقیده نویسنده به عکس حکومت عثمانی (به دلیل تلاش‌های ادریس بدلیسی مشهور) به جهت تأسیس و تشکیل برخی حکومت‌های محلی، قوم کرد را کاملاً از خود خشنود نموده بود. نویسنده معتقد است که جنگ طولانی بین سلاطین صفوی و عثمانی، اهمیت سیاسی کرد را آن‌گونه که باید به کرد قبولاند لیکن قوم کرد از این درس با ارزش نتوانست عبرت بگیرد و در جهت اتحاد خود گام بردارد.

۶. احوال کرد از دوره صفویه تا زمان

نویسنده:

در این قسمت ابتدا به تحولات منطقه کردستان در عهد تسلط افغان‌ها و سپس در عهد نادرشاه افشار اشاره شده است. منطقه مذکور در این دوره، بیشتر محل کشمکش نیروهای عثمانی بوده است. نویسنده رفتار نادرشاه با کردها را ناپسند می‌داند. اشاره‌ای کوتاه به دوره زندیه و سپس قاجاریه شده است. نویسنده معتقد است که طایفه کرد شکاک به رهبری صادق خان - رئیس آن طایفه، در تأسیس حکومت قاجار، یاریگر آن سلسله بودند.

در ادامه وضعیت کرد تا زمان مؤلف ذکر شده است که بیشتر در قالب روابط دوستانه یا خصمانه ایران و عثمانی می‌باشد.

نویسنده تأثیرات سوء جنگ جهانی اول «این طاعون سیاسی و اجتماعی» را برای قوم کرد بسیار زیانبار ذکر می‌کند. معاهداتی همچون، سیور و لوزان و قیام شیخ سعید پیران نیز در این فصل ذکر شده است.

۷. شکل و طبیعت و زندگی اجتماعی کرد:

در این فصل مباحثی همچون شکل و طبیعت و زندگی اجتماعی کرد، معتقدات و دیانت، مذهب زردشتی، عقیده علی‌اللهی، زبان، جمعیت و مجلات و جراید کردی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این فصل عادات و معتقدات ملی و

مذهبی قوم کرد از روزگار هند و ایرانی تا میترائیسم و در پی آن مزدائیسم و اسلام مورد بررسی قرار گرفته است. ویژگی‌های زبان کردی و ارتباط آن با زبان فارسی از مباحث مهم این فصل می‌باشد.

۸. عشایر کرد:

نویسنده در این فصل عشایر کرد را قبیله به قبیله از آغاز اسلام تا زمان خود معرفی و بررسی کرده و جغرافیای انسانی و آماری این قبایل را ترسیم نموده است. از ویژگی‌های اساسی این فصل جداول بی‌شماری است که همه طوایف و ویژگی‌های آنها را ذکر نموده است.

در پایان از سوی مترجم محترم کتاب، پیوست‌های مفیدی در شرح دشواری‌ها و نام‌های خاص ضمیمه شده است که خود مأخذ ارزشمندی

«حاج فخرالملک ابوالحسن خان اردلان» والی کردستان و مؤلف کتاب «از حریم تا حرم»

در قوم‌شناسی و کتاب‌شناسی است؛ مضافاً بر این که مقاله ایشان با نام «ترکیه و آرزوی دیرین نفت موصل؟» و «پارلمان کرد عراق در تجربه‌های دیگر»، معضلات سیاسی - اجتماعی امروزین مردم کرد را در ایران و به‌ویژه عراق و ترکیه روشن نموده است. زینت‌بخش این مجلد، نقشه‌ها و تصاویر چندی است که برای پژوهندگان و علاقه‌مندان مفید خواهد بود.

مجلد دوم زبده تاریخ کرد و کردستان، به حکومت‌های باستانی و تاریخی مردم کرد و منشویان این قوم اختصاص دارد. این جلد از یازده فصل تشکیل شده که به اختصار به شرح آن می‌پردازیم:

۱. حکومت اقوام کهنی که با اصل کردی

نسبت دارند:

در این قسمت حکومت‌هایی همچون لولوبی‌ها، گوتی‌ها، کاسی‌ها، متیانی‌ها، مادها و... مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۲. حکومت سالاریه آذربایجان و حکومت روادی:

تصرف آذربایجان توسط یوسف دیسم پسر ابراهیم کرد، بالا گرفتن کار وی و نیز روند حوادث این سلسله در این قسمت تشریح شده است. به وجود سپاهیان کرد در سپاه وشمگیر نیز اشاره شده است. در نهایت یک دوره چهار صد ساله حکومت خاندان کرد روادی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳. حکومت دوستکی و مروانی و برزیکانی:

به نوشته کتاب مؤسس حکومت دوستکی شاه باز ابوشجاع بر مناطقی همچون ارجیش، دیار بکر و نصیبین حکومت می‌رانده است. درگیری‌های این سلسله محلی با آل بویه از نکات مهم این قسمت می‌باشد. حکومت مروانی توسط ابوعلی حسن پسر مروان بن دوستک در قلعه «حصن کیف» در ساحل رود دجله حکومت می‌رانده‌اند. درگیری‌های مروانیان با حمدانیان موصل و سلجوقیان در این بخش تشریح شده است. در پایان این قسمت حکومت برزیکانی که در سال ۳۳۰ هجری توسط حسنوی پسر میرحسین در شهر زور تأسیس شد مورد بررسی قرار گرفته است. قلمرو این سلسله نواحی دینور، همدان، نهاوند، صامغان و بعضی نواحی آذربایجان بوده است.

۴. حکومت ایوبی از آغاز تا زمان تأسیس:

در این بخش نسبتاً طولانی حکومت ایوبیان (به گفته نویسنده، بزرگترین حکومت کرد) به طور کامل مورد بررسی قرار گرفته است. مباحثی همچون تأسیس سلسله، برآمدن صلاح‌الدین، روابط با مصر، شرکت در جنگ‌های صلیبی، جانشینان صلاح‌الدین و... در این فصل بررسی شده است در نهایت از شاخه‌های مختلف حکومت ایوبیان در مصر، حلب، شام، حما، حمص، یمن و جزیره سخن به میان رفته است. نویسنده فعالیت سلاطین ایوبی را محدود به امور نظامی ندانسته، در زمینه‌های فرهنگی، عمرانی و اقتصادی نیز آنها را توانا می‌داند.

۵. حکومت زند:

از آنجایی که نویسنده، آنها را جزء قوم کرد به حساب آورده، بنابراین سلسله‌های لر حاکم بر ایران را نیز مورد بررسی قرار داده است. وی در این فصل تاریخ سلسله زندیه و

حوادث و رویدادهای آن دوره را از زمان قتل نادرشاه افشار تا پایان سلسله زندیه و به قتل رسیدن لطفعلی خان زند مورد بررسی قرار داده است. نویسنده اهمیت زیادی برای کریم‌خان زند قائل است.

۶. حکومت اتابک لر بزرگ:

این حکومت در جنوب شرقی لرستان تشکیل و از سال ۵۵۰ تا ۸۲۷ هجری دوام داشته است. مؤسس این حکومت ابوطاهر محمد نواده ابوالحسن فضلوی بوده است که در ابتدا در خدمت اتابکان سلغری فارس بوده است. اتابک هزار اسپ اتابک تکلّه و یوسف شاه از دیگر اتابکان لر بزرگ می‌باشند.

۷. حکومت لر کوچک (خورشیدی):

مؤسس این سلسله شجاع‌الدین خورشیدی می‌باشد. نویسنده از حدود ۲۴ پادشاه این سلسله یاد کرده است. سرانجام اتابکان لر کوچک در عهد شاه عباس اول منقرض شدند. نویسنده دوران استقلال این سلسله را تنها مربوط به زمان حکومت شجاع‌الدین خورشیدی می‌داند.

۸. حکومت بنی اردلان:

نویسنده مؤسس این سلسله را بابا اردلان از خاندان گردان مروانی ذکر می‌کند که در اواخر عهد عباسی و آستانه هجوم مغول به تشکیل حکومت پرداخت و از سوی چنگیزخان به حکومت شهر زور رسید. وی به زودی طوایف دره‌های مشرق اورامان را نیز تابع خود نمود به عقیده نویسنده در میان حکومت‌های مجاور عراق تا آن زمان، هیچ حکومتی به اندازه حکومت اردلان پایدار و با عظمت نبوده است. به طوری که حدود دو قرن مستقلانه حکومت کرده و به نام خود سکه می‌زده‌اند. امرای این سلسله در درگیری‌های ایرانی و عثمانی، نقش مهمی ایفا کرده‌اند. سرانجام آن‌ها در سال ۱۲۸۴ قدرت‌شان را از دست دادند.

۹. حکومت و امارت براخوی:

طبق نظر نویسنده، براخوی طایفه‌ای از کردهای ساکن در منطقه سیستان و بلوچستان می‌باشند که در سال‌های نامشخص به این منطقه کوچ کرده و موفق به تشکیل حکومت گشته‌اند. اطلاعات نویسنده در مورد آنها بسیار اندک و مبهم است. گویا آنها هنگام لشگرکشی نادر به هند را او یاری رساندند. از امرای مهم این حکومت ناصرخان می‌باشد که تابع احمدشاه

درانی، پادشاه افغانستان بوده است.

۱۰. حکومت شداده:

این حکومت بین سال‌های ۳۴۰ تا ۴۶۸ هجری در منطقه اران حکومت داشته‌اند. محمدبن شداد، مؤسس این سلسله بوده و در عهد سلجوقیان استقلال خود را از دست داده‌اند.

۱۱. حکومت ملک کرد:

کوتاه‌ترین فصل کتاب در پنج سطر به معرفی این حکومت اختصاص دارد. این حکومت در سال ۱۲۴۵ م از سوی طایفه کردگلی در سیستان تأسیس و تا سال ۱۳۳۸ دوام داشته است.

۱۲. امارت‌های کرد:

در این فصل نویسنده به ذکر حکومت‌های کوچکی که کردها در ناحیه کردستان و دیگر نقاط ایران موفق به تشکیل آن شده‌اند، پرداخته و معرفی مختصری از هر یک از آنها به عمل آورده است. تقریباً به ۴۰ مورد از این امارت در نقاط مختلف ایران اشاره شده است.

در ادامه، مترجم محترم کتاب همچون مجلد اول پیوست‌هایی بر پایان کتاب افزوده است که عبارت‌اند از: نسب‌نامه خاندان اردلان به صورت کامل در قالب جدول‌های نسب‌شناسی، مقاله‌ای تحت عنوان «زیر خاکستر تاریخ» که نقدی است بر کتاب خاطرات حاج عز‌الممالک اردلان با نام زندگی در دوران شش پادشاه در پایان کتاب چند نقشه و تصویر ضمیمه شده است که سودمندی اثر را فزونی بخشیده است.

پی نوشت‌ها:

از جمله منابع و تحقیقات جدید راجع به تاریخ کرد که در این اثر منتشر شده به موارد زیر می‌توان اشاره نمود.

۱. روحانی، بابا مردوخ: تاریخ مشاهیر کرد
۲. مردوخ کردستانی، محمد: تاریخ مردوخ
۳. رشید یاسمی، غلامرضا: کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او
۴. سندی، شکرالله: تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان
۵. کینان، درک: کردها و کردستان، ترجمه ابراهیم یونسی
۶. شرف‌الدین بن شمس‌الدین: شرفنامه، تاریخ مفصل کردستان
۷. نیکیتین، واسیلی: کرد و کردستان ترجمه محمد قاضی
۸. ون بروئینسن، مارتن: جامعه‌شناسی مردم کرد، ترجمه ابراهیم یونسی
۹. قاضی، محمد شریف بن مصطفی: زبده‌التواریخ سندی در تاریخ کردستان
۱۰. تابانی، حبیب‌الله: وحدت قومی کرد و ماد
۱۱. وقایع نگار کرد، علی‌اکبر و...: جغرافیا و تاریخ کردستان (حقیقه ناصریه)